

Informacja naukowa

Wanda Krystyna Roman

Kultura dokumentacyjna – geneza, definicja, charakterystyka

Nie ma nic bardziej nieokreślonego niż słowo „kultura” – pisał filozof niemiecki Johann G. Herder¹, a wybitny polski socjolog Jan Szczepański dodał: trudno sobie wyobrazić nazwę bardziej wieloznaczną i bardziej nadużywaną niż „kultura”². Nawiązując do tych słów wybitnego socjologa Jana Szczepańskiego i filozofa Johanna G. Herdera, celem artykułu jest wykazanie istnienia kolejnego typu kultury – kultury dokumentacyjnej, wskazania jej przejawów oraz relacji z systemami kultury i wybranymi typami kultur, przedstawienie genezy i związków z kulturą informacyjną oraz kulturą organizacyjną, a także próba zdefiniowania i określenia zakresu terminu na podstawie definicji innych typów kultur. O ile termin i teoria pojęcia „kultura informacyjna” od niedawna stały się przedmiotem badań naukowych w Polsce³, o tyle termin „kultura dokumentacyjna” czy „kultura dokumentu” praktycznie nie funkcjonuje.

Kultura w ujęciu ogólnym najczęściej przedstawiana bywa jako poziom rozwoju społeczeństw, grup czy jednostek w danej epoce historycznej, czasem rozumiana również jako cywilizacja⁴. W ujęciu antropologicznym, kultura to

¹ J. G. Herder, *Myśli o filozofii dziejów*, Warszawa 1962, t. 1, s. 4.

² J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972, s. 71.

³ M.in.: H. Batorowska, *Kultura informacyjna w perspektywie zmian w edukacji*, Warszawa 2009; T. Piątek, *Potrzeba badań kultury informacyjnej*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji technicznej i informatycznej*, pod red. W. Furmanka, W. Walata, Rzeszów 2003, s. 280–287; W. Furmanek, *Kultura techniczna i kultura informacyjna. Eksplikacja pojęcia. Konsekwencje metodologiczne*, [w:] *Techniki komputerowe w przekazie edukacyjnym*, pod red. J. Morbitzera, Kraków 2002, s. 53–72; B. Stefanowicz, *Kultura informacyjna*, [w:] *Dydaktyka informatyki. Problemy teorii*, pod red. W. Furmanka, A. Piecucha, Rzeszów 2004, s. 192–197; K. Materska, *Informacja w organizacjach społeczeństwa wiedzy*, Warszawa 2007.

⁴ Por. *Słownik wyrazów obcych PWN*, dostępne on-line <http://swo.pwn.pl/haslo.php?id=15324> [dostęp 10.12.2010].

[...] względnie zinterpretowana całość obejmująca zachowania ludzi przebiegające według wspólnych dla zbiorowości społecznej wzorów wykształconych i przyswojonych w toku interakcji oraz zawierająca wytwory takich zachowań⁵.

Warto w tym kontekście przywołać definicję socjologa Jana Szczepańskiego, który kulturę zdefiniował jako

ogół wytworów działalności ludzkiej, materialnych i niematerialnych wartości i uznawanych sposobów postępowania, zobiektywizowanych i przyjętych w dowolnych zbiorowościach, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom⁶.

Jeszcze bardziej przekonuje opis powstawania kultury w ujęciu tego badacza:

Powstające w wyniku zjawisk biologicznych i geofizycznych zbiorowości ludzkie, zaspokajają swoje potrzeby przez pracę i w ten sposób powstają narzędzia produkcji, siły wytwórcze i w rezultacie stosunki produkcji, stanowiące ekonomiczne podstawy utrzymania się i rozwoju zbiorowości ludzkich. Umożliwiają one aktywność intelektualną i artystyczną, słowem umysłową – i tak powstaje kultura jako układ czynników współkształtujących życie zbiorowości ludzkich⁷,

czyli

kultura jest ogółem wytworów wytworzonych przez człowieka w toku pracy – fizycznej i umysłowej – dla zdobywania środków zaspokojenia potrzeb⁸.

Spółczeństwu do rozwoju kultury społecznej, jednostkom do faktycznego sprawowania władzy od zawsze potrzebne były środki i narzędzia komunikowania oraz środki zapisu komunikatów, którymi od momentu wynalezienia pisma były dokumenty, co zapoczątkowało rozwój kultury dokumentacyjnej. Przedstawione definicje spróbujmy więc odnieść do kultury dokumentacyjnej, ale wcześniej należy nawiązać do definicji i zakresu pojęcia dokumentacja, pod którym należy rozumieć wszelkie materiały (nośniki informacji), na których utrwalono obraz przestrzeni, zjawiska, przedmiotu, obiektu, wydarzenia, zarejestrowano dźwięk, zapisano informacje o działaniach (wykonanych lub planowanych) lub pojedynczych czynnościach⁹, ujmując szerzej jest to zbiór dokumentów rozumianych jako informacje utrwalone na jakimkolwiek nośniku¹⁰. Dokument może być rozumiany jako pismo sporządzone z zachowaniem przyjętych w danej epoce i miejscu form zewnętrznych i wewnętrznych, mające znaczenie dowodowe, dokumentujące określony

⁵ A. Kłoskowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Warszawa 1980, s. 40.

⁶ J. Szczepański, *Elementarne pojęcie socjologii*, op. cit., s. 78.

⁷ Ibidem, s. 69.

⁸ Ibidem, s. 78.

⁹ R. Banduch, *Rodzaje dokumentacji współczesnej*, [w:] *Kancelaria i archiwum zakładowe*, pod red. E. Borodija, Warszawa 2009, s. 27.

¹⁰ R. Degen, *Dokumentacja i jej podział*, [w:] *Współczesna dokumentacja urzędowa*, red. H. Robótka, Toruń 2011, s. 13.

stan prawny – ustanawiające uprawnienia, stwierdzające prawdziwość określonych w nim faktów, zdarzeń lub danych¹¹. W potocznym rozumieniu dokument jest to również utrwalony w dowolny sposób i przeznaczony do rozpowszechniania lub – rzadziej – na użytek własny, zapis przemyśleń, opinii, twierdzeń itp. albo każda rzecz potwierdzająca prawdziwość zaistnienia danego wydarzenia, okoliczności, zjawiska¹².

Dokumenty tworzące dokumentację można podzielić pod względem formy zapisu: wyróżniając formę pisaną (rękopisy, maszynopisy, wydruki), formę obrazową (szkice, rysunki, plakaty, negatywy, pozytywy, odbitki zdjęć, filmy bez ścieżki dźwiękowej), formę dźwiękową (nagrania dźwięku na analogowe płyty gramofonowe, taśmy magnetyczne); formę mieszaną (mapy, plany, ulotki, filmy dźwiękowe), formę cyfrową (komputerowe pliki tekstowe, graficzne, dźwiękowe, wideo)¹³.

Dokumenty i dokumentacja służyły i służą utrwalaniu informacji o określonych faktach i zdarzeniach, potwierdzają stan prawny lub stan i osiągnięcia myśli ludzkiej. W takim ujęciu dokumentacja jest wytworem kultury, ale jednocześnie jest jej nośnikiem i znakiem. Poziom rozwoju społeczeństw, czyli kultura jako taka, może być więc mierzony stopniem rozwoju kultury dokumentacyjnej. Wniosek taki nasuwa się chociażby, analizując następujące po sobie systemy kultury na świecie. Zmiana systemu zachodziła w wyniku rewolucji informacyjno-komunikacyjnych, z których pierwsza polegała na wynalezieniu mowy jako skutku myślenia abstrakcyjnego, do następnej przyczynił się wynalazek pisma, do kolejnej – druku, do następnych – telegrafu, fotografii, filmu, radia i telewizji, a ostatnią – komputera¹⁴.

Po najstarszym systemie kultury oralnej (mówionej), cywilizowane społeczeństwa na świecie wkroczyły w system kultury piśmiennej lub pisanej. Warunkiem jej zaistnienia stała się możliwość rejestrowania mowy i wytworów myślowych w celu ich utrwalenia oraz przekazywania na odległość (a także w czasie). Było to możliwe dzięki wynalazkowi pisma – systemu znaków graficznych i zasad ich używania¹⁵. Antonina Kłoskowska podkreśla społeczną rolę pisma jako środka utrwalania przekazów o różnorodnym charakterze i funkcjach, gdyż z jego powstaniem zaistniała, jej zdaniem, sytuacja, kiedy stało się możliwe komunikowanie się ludzi w przestrzeni i czasie¹⁶.

¹¹ *Wielka encyklopedia PWN*, dostępne on-line <http://swo.pwn.pl/haslo.php?id=6032> [dostęp 10.12.2010], Por. też: J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2001, s. 444.

¹² Wg: *Słownik wyrazów obcych*, pod red. nauk. I. Kamińskiej-Szmaj, Wrocław 2001, dostępny on-line <http://portalwiedzy.onet.pl/85575,dokument,haslo.html> [dostęp 15.12.2010].

¹³ R. Degen, *Dokumentacja i jej podział*, op. cit., s. 17.

¹⁴ P. F. Drucker, *Zarządzanie w XXI wieku*, cz. 4: *Wyzwania w dziedzinie informacji*, Warszawa 2000; T. Goban-Klas, *Społeczeństwo medialne*, dostępny on-line <http://users.uj.edu.pl/~usgoban/files/medialnacywilizacja.pdf> [dostęp 21.12.2010].

¹⁵ Por. G. Jean, *Pismo – pamięć ludzkości*, seria *Krajobrazy Cywilizacji. Historia*, Wrocław 1994.

¹⁶ A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 1983, s. 304.

Zmiany, będące wynikiem wynalezienia pisma były rewolucyjne i spowodowały m.in. powstanie miejsc, gdzie utrwalano informacje (np. kancelarie), a także wykształcenie się nowych zawodów i funkcji wymagających umiejętności pisania i czytania. Jako przykład obszaru występowania tego systemu kultury przywoływana jest średniowieczna Europa. Jednym z zasadniczych wytworów tej kultury jest dokument, którego warunki wytwarzania, narzędzia pisarskie i materiał pisarski, postać zewnętrzna, ornamentyka, a także krój pisma są składnikami i wskaźnikami kultury dokumentacyjnej. Według Harolda Innisa, kanadyjskiego historyka dziejów gospodarczych, to zmiana dominującego nośnika pisma na papirus, a potem pergamin (wcześniej były to np. tabliczki gliniane), przyczyniła się do przejścia od władzy sakralnej do królewskiej, świeckiej, a trwanie cesarstwa rzymskiego oparte było na rozwiniętej kulturze pisma i zbieranej dokumentacji¹⁷. Można więc za siły sprawcze rozwoju kultury dokumentacyjnej uznać rozwój społeczny oraz gospodarczy i odwrotnie.

Kultura dokumentacyjna współczesnej Europy rodziła się w średniowiecznych skryptoriach i kancelariach, jednak, co ciekawe, nie dostrzegają tego nawet wytrawni badacze kultury, którzy przed epoką druku widzą jedynie kulturę średniowiecznej Europy jako kulturę oralną albo kulturę ucha opartą na żywym słowie i słuchu¹⁸. Wydaje się to wynikać z ograniczonego kręgu osób i miejsc, w których rodziła się kultura dokumentacyjna. Najstarsze kancelarie były samodzielnymi instytucjami, a ich głównym celem była dokumentacja czynności prawnych i administracyjnych, podejmowanych przez określoną władzę w zakresie przysługujących jej uprawnień¹⁹. Kulturę dokumentu bezpośrednio tworzyli urzędnicy kierujący pracami kancelarii królewskich czy książęcych – kanclerze i podkanclerze, a także zatrudnieni w nich pisarze. Umiejętność pisania była wysoko ceniona – wymagała opanowania kaligrafii, czyli pięknego i czytelnego pisania. W kancelariach kościelnych i klasztornych dokumenty spisywali mnisi – skrybowie, w kancelariach miejskich czy wiejskich specjalnie zatrudniani pisarze. Ich umiejętności pisarskie – posługiwanie się pismem, schludność i czytelność spisywanych dokumentów, reakcja na nowe trendy w używaniu narzędzi pisarskich (np. pióro skośnie ścięte miało wpływ na nowy krój pisma – gotyckiego) świadczą o poziomie kultury dokumentacyjnej kancelarii czy skryptorium. A ta z kolei świadczy o poziomie życia społecznego, gospodarczego, kulturalnego. Wokół osób i miejsc posługujących się dokumentacją, dokumentami, spisanymi przekazami tworzyły się ośrodki, będące centrami kultury (politycznej, naukowej, literackiej), gdzie prowadzono działalność kulturalną w węższym znaczeniu tego słowa i ją propagowano. A więc kultura dokumentacyjna jest także odzwierciedleniem stopnia wykształcenia społeczeństwa. Można stwierdzić, że kultura dokumentacyjna rodziła się również jako potrzeba

¹⁷ T. Goban-Klas, *Spółczesność medialna*, op. cit.

¹⁸ A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, op. cit., s. 305–306.

¹⁹ K. Mieszkowski, *Studia nad dokumentami katedry krakowskiej XIII wieku. Początki kancelarii biskupiej*, Wrocław 1974, s. 93.

[...] obcowania sam na sam z zapisem, doświadczania liter, za którymi w pierw stoi skryba, a dopiero potem autor [...], [gdzie] odpowiedzialność faktycznego autora tekstów zdecydowanie się w tej epoce zmniejsza na korzyść kopisty. Czytelnik istotnie napotyka go raz po raz w skrótach użytych w tekście oraz innych zabiegach w księdze, które spowalniają i utrudniają czytanie²⁰.

Badacze kancelarii i dokumentacji, mimo iż niezwykle skrupulatnie przedstawiają zarówno stronę organizacji wewnętrznej tych instytucji, pracowników oraz efekty ich pracy w postaci dokumentów, aktów, ksiąg, notatek, nie używają pojęcia kultura dokumentu ani tym bardziej kultura dokumentacyjna. Jako jedyny zjawisko obecności kultury w staropolskiej kancelarii i archiwum dostrzegł Krzysztof Syta. Analizując osiemnastowieczne archiwa magnackie, widział w ich funkcjonowaniu szersze zjawisko, które nazwał kulturą kancelaryjno-archiwalną, definiując ją jako „ogół wartości i wzorców postępowania wytworzonych, obowiązujących i przestrzeganych w związku z tworzeniem dokumentacji i dalszym z nią postępowaniem”²¹.

Dokumenty – materialne efekty pracy kancelarii – będące wytworem i przekazem kulturowym jednocześnie, stanowią podstawowe źródło badań dla historyków zajmujących się poziomem cywilizacyjnym dawnych społeczeństw, takich jak np. poziom i charakter kultury politycznej. Jan Szczepański zauważył, że dopiero w momencie, kiedy utrwalony w pamięci lub na piśmie tekst będzie odtwarzany i przeżywany przez grupy ludzkie, stanie się elementem kultury²². Dokumenty i dokumentacja wytwarzane od momentu wynalezienia pisma służyły na początku przede wszystkim władzy i w takim sensie ich odtwarzanie i przeżywanie przez podwładnych, poddanych, obywateli stawały się elementem kultury społecznej czy politycznej. Na przykład dokumenty związane z istnieniem i funkcjonowaniem systemów politycznych, państw i partii, będąc wytworem kultury dokumentacyjnej, są zarazem elementem kultury politycznej.

Istnieją analogie między kulturą dokumentacyjną a kolejnym systemem kultury – kulturą druku nazywaną także kulturą typograficzną. Ten wynalazek – ruchoma czcionka i druk – gruntownie zmienił oblicze religijne, polityczne, kulturalne, naukowe Europy, zarówno społeczne, jak też indywidualne oraz dał większe i skuteczniejsze możliwości przekazu kulturowego poprzez drukowanie wielu egzemplarzy. Dla kultury dokumentacyjnej, związanej z funkcjonowaniem kancelarii, system kultury druku zaistniał na większą skalę dopiero od wieku XIX (wynalazek maszyny do pisania) i oznaczał mechanizację pracy biurowej oraz nowe techniki sporządzania pism. Skutek – to masowość wytwarzanej w kancelariach dokumentacji, a ta z kolei

²⁰ I. Loewe, *Laminarna i turbulentna historia autora i jego tekstu. Perspektywa kulturowo-lingwistyczna*, dostępny on-line http://www.google.pl/search?hl=pl&rlz=1T4SUNC_plPL382PL382&q=Iwona+Loewe+laminarna+%&btnG=Szukaj&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai= [dostęp 12.12.2010].

²¹ Por. K. Syta, *Archiwa magnackie w XVIII wieku. Studium kultury kancelaryjno-archiwalnej*, Toruń 2010, s. 9.

²² J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, op. cit., s. 78.

wiąże kulturę dokumentacyjną z kulturą masową. Dokumentacja i działalność kancelaryjna stawały się stopniowo coraz ważniejszym fragmentem życia społecznego, a dokumenty odzwierciedlały funkcje różnego rodzaju czynników zewnętrznych i wewnętrznych w każdym obszarze życia. W wieku XIX i XX w instytucjach władzy i administracji państwowej czy zakładach przemysłowych kultura dokumentacyjna skoncentrowana wokół kancelarii stała się jednym z elementów zrationalizowanego zarządzania instytucją. Polega na posługiwaniu się w kierowaniu instytucją zasobem informacji utrwalonym w dokumentacji różnego rodzaju (dokumenty, akta, księgi, kartoteki, taśmy magnetofonowe), a więc – kierowaniu instytucją zza biurka.

System kultury industrialnej (telekomunikacji i informatyzacji), zapoczątkowany w wieku XIX, odcisnął swoje piętno na kulturze dokumentacyjnej poprzez kolejne wynalazki – fotografię, fotografię ruchomą (film), telewizję. Dokumentacja fotograficzna, filmowa, telewizyjna to wytwory kultury dokumentacyjnej ostatnich dwustu lat, ale również ślady i dowody wznoszenia się cywilizacji ludzkich na coraz wyższe poziomy. Jako ważny element kultury dokumentacyjnej w tym systemie należy postrzegać świadomość twórców, że pracują nie tyle dla siebie, swojej instytucji – jak w poprzednich epokach, ale dla przyszłych pokoleń, co wiąże się z kreowaniem tej kultury w zakresie odbioru i roli (informowanie o przeszłości) u potomnych²³.

Rozwój przekazów pisanych związany jest z alfabetyzacją społeczeństw i nie ma tu znaczenia forma słowa pisanego – dokument, książka, prasa czy dokument elektroniczny. Scharakteryzowane wyżej systemy kultury można uznać za etapy rozwoju kultury dokumentacyjnej, gdzie najpierw rozwijał się dokument rękopiśmienny, wraz z wynalazkiem druku pojawiły się dokumenty wieloegzemplarowe – pierwowzór formularzy wypełnianych odręcznie, a prawdziwym przełomem było wynalezienie maszyny do pisania i możliwość zastosowania jej w urzędach i kancelariach instytucji na wielką skalę. Postęp techniczny, nowe techniki powielania, wynalazek fotografii, ruchomych obrazów (filmów) nie był jednak takim wstrząsem jak technologia komputerowa, która jest wyznacznikiem systemu kultury elektronicznej lub kultury Internetu, kultury najwyższych form rozwojowych cywilizacji ludzkiej²⁴. Dla kultury dokumentacyjnej ten etap rozwoju oznaczał przede wszystkim powstanie dokumentu elektronicznego²⁵, który w sensie klasyfikacyjnym nie stanowił nowej jakości, ale był nią ze względu na sposób organizacji zapisu utrwalanej informacji, a także metod i narzędzi jej odczytywa-

²³ Por. M. Szczurowski, *Dokument filmowy i telewizyjny. Określenie problematyki badawczej*, [w:] *Dokument filmowy i telewizyjny*, pod red. nauk. M. Szczurowskiego, Toruń 2004, s. 26.

²⁴ Dostępny on-line http://pl.wikipedia.org/wiki/Kultura_elektroniczna [dostęp 12.12.2010].

²⁵ Polska definicja dokumentu elektronicznego: stanowiący odrębną całość znaczeniową zbiór danych uporządkowanych w określonej strukturze wewnętrznej i zapisany na informatycznym nośniku danych. Patrz: Ustawa z 17 lutego 2005 r. o informatyzacji podmiotów realizujących zadania publiczne, Dziennik Ustaw RP 2005, nr 64, poz. 565.

nia²⁶. Stąd tylko krok do kultury informatycznej i kultury informacyjnej, których poziom jest istotnym wyznacznikiem społeczeństwa informacyjnego²⁷.

Społeczeństwo informacyjne, a w takim obecnie żyjemy, to kolejny etap rozwoju społecznego, po tradycyjnym społeczeństwie feudalnym oraz nowoczesnym – przemysłowym. Jest skutkiem rewolucji w dziedzinie informacji i rozwoju technologicznego, który umożliwia gromadzenie, przechowywanie, przetwarzanie i udostępnianie informacji, a także jej odzyskiwanie i przekazywanie w czasie i przestrzeni, w dowolnej formie oraz bez względu na wielkość. Nazywane jest również społeczeństwem epoki ponowoczesnej, w której szczególną rolę odgrywa informacja i wiedza oraz techniki i urządzenia konieczne do jej transmisji i przetwarzania, czyli komputery i sieci komputerowe²⁸.

Społeczeństwa informacyjne wytworzyły nowy typ kultury – kulturę informacyjną. Potocznie utożsamiana z umiejętnościami korzystania z informacji i stosowania nowoczesnych urządzeń technicznych przeznaczonych do posługiwania się nią, a traktowana instrumentalnie służy do określania ludzi jako posiadających kulturę informacyjną lub nie²⁹. Według Bogdana Stefanowicza, kultura informacyjna to wiedza, nawyki i umiejętności odnoszące się do informacji traktowanej jako składnik rzeczywistości otaczającej człowieka, równie ważny jak materia i energia, informacji jako czynnika wpływającego na zachowania i osiągnięcia zarówno pojedynczych ludzi, jak i całych społeczeństw, informacji jako nośnika prawdy, wartości duchowych, norm i obyczajów, będących istotnym składnikiem faktów kulturowych wyróżniających jedną epokę lub społeczeństwo od innych³⁰.

Najważniejsze przejawy tej kultury albo jej wskaźniki to: wiedza na temat istoty informacji i jej funkcji, wysoki stopień świadomości roli i znaczenia informacji, znajomość i umiejętność poprawnego posługiwania się terminami i pojęciami odnoszącymi się do informacji i procesów informacyjnych, umiejętność poprawnego interpretowania informacji i właściwego jej wykorzystania, umiejętność korzystania z informacji pochodzących z różnych źródeł – z uwzględnieniem ich (nie)spójności i zróżnicowania, poszanowanie informacji jako (cudzej) własności, a także i dobra

²⁶ Por. K. Narojczyk, *Dokument elektroniczny i jego opis w publikacjach humanistycznych*, Olsztyn 2005, s. 16.

²⁷ Społeczeństwo informacyjne jest to społeczeństwo charakteryzujące się przygotowaniem i zdolnością użytkowania systemów informatycznych, skomputeryzowane i wykorzystujące usługi telekomunikacji do przesyłania i zdalnego przetwarzania informacji. Por. m.in. J. S. Nowak, *Społeczeństwo informacyjne – geneza i definicje*, dostępny on-line http://www.silesia.org.pl/upload/Nowak_Jerzy_Spoleczenstwo_informacyjne-geneza_i_definicje.pdf [dostęp 16.12.2010].

²⁸ Szerzej: M. Muraszkiewicz, *Społeczeństwo informacyjne a praca*, [w:] *Społeczeństwo informacyjne i jego technologie*, pod red. B. Sosińskiej-Kalaty oraz K. Materskiej i W. Glińskiego, Warszawa 2004.

²⁹ H. Batorowska, *Kultura informacyjna...*, op. cit., s. 34.

³⁰ B. Stefanowicz, *Rola informacji*, [w:] e-Mentor 2007, nr 5, dostępny on-line http://www.e-mentor.edu.pl/artukul_v2.php?numer=22&id=480#9 [dostęp 14.12.2010].

prywatnego i ogólnoludzkiego, umiejętność i rzetelność w doborze źródeł i metod gromadzenia, przetwarzania i udostępniania informacji³¹.

Pojęcie kultury informacyjnej wywodzi się – jak chcą jedni autorzy z kultury organizacyjnej, a inni – z kultury technicznej lub kultury pracy.

Dla Waldemara Furmanka kultura informacyjna to część kultury pracy zdefiniowanej jako układ wartości, norm, reguł, zwyczajów i obyczajów regulujących zachowania pracowników w procesie pracy, a także wyników tych zachowań mających wpływ na nich oraz na otoczenie³². Częścią kultury pracy, jego zdaniem, jest kultura techniczna, wyrażana m.in. w postawach wobec techniki oraz opanowaniu wiedzy technicznej. Właśnie z kulturą techniczną wiąże Furmanek genezę kultury informacyjnej. A tę ostatnią traktuje równoprawnie z kulturą informatyczną, rozumianą jako system postaw człowieka wobec technologii informacyjnych³³. Ta propozycja przeniesiona na obszar kultury dokumentacyjnej może oznaczać system postaw człowieka wobec potrzeby dokumentowania (utrwalania na nośniku³⁴) informacji o czynnościach, przedmiotach, zjawiskach itd. Postawa, zdaniem W. Furmanka, obejmuje następujące komponenty: poznawczy (wiedza), behawioralny (umiejętności i ich samoocena), afektywny (przekonania i motywacje). W związku z tym kultura informacyjna będzie zestawem „względnie trwałych dyspozycji do oceniania technologii informacyjnych i emocjonalnego na nie reagowania oraz trwałych przekonań o naturze i właściwościach tychże technologii prowadzących do zachowań wobec technologii informacyjnych”³⁵.

Inny badacz, Tadeusz Piątek, proponuje, aby kulturą informacyjną nazywać sposób życia danej zbiorowości, system wyuczonych wzorów zachowania się, całością dorobku ludzkości będący efektem stosowania szeroko rozumianych technologii informacyjnych³⁶, przy czym zwraca uwagę, że zjawisko to charakterystyczne jest dla społeczeństwa informacyjnego w dobie globalizacji³⁷.

³¹ B. Stefanowicz, *Kultura informacyjna*, za: K. Materska, *Informacja w organizacjach...*, op. cit., s. 195.

³² W. Furmanek, *Kluczowe umiejętności technologii informacyjnych (eksplikacja pojęć)*, [w:] *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*, pod red. S. Juszczyka, Toruń 2002, s. 113–128.

³³ Część autorów proponuje jednak odrębnie traktować kulturę informatyczną jako połączenie wiedzy informatycznej z umiejętnościami wykonywania pracy zawodowej (kultura pracy). Por. H. Batorowska, *Kultura informacyjna*, op. cit., s. 50–56.

³⁴ Nośnik informacji to materiał przystosowany do jej utrwalania i dalszego wykorzystywania, to każdy przedmiot, z którego można pozyskać informację.

³⁵ Za: T. Piątek, *Determinanty rozwoju kultury informacyjnej*, [w:] *Edukacja informacyjna. Technologie informacyjne w ponowoczesnym świecie*, red. K. Wanta, E. Perzycka, Szczecin 2005, s. 175.

³⁶ T. Piątek, *Potrzeba badań kultury informacyjnej*, s. 282.

³⁷ T. Piątek, *Kultura informacyjna studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego – zarys teoretyczny*, [w:] *Dydaktyka informatyki. Problemy teorii*, pod red. W. Furmanka, A. Piecucha, Rzeszów 2004, s. 229–249.

Hanna Batorowska zaproponowała uściślenie definicji kultury informacyjnej jako sfery aktywności człowieka kształtowanej przez jego świadomość informacyjną, a także wartości wspierające potrzebę alfabetyzacji informacyjnej, postawy, których konsekwencją są zachowania charakterystyczne dla dojrzałych informacyjnie użytkowników, wynikające z oddziaływania na siebie wymienionych składników³⁸. Jej zdaniem, kultura informacyjna obejmuje osoby, które racjonalnie potrafią korzystać z informacji i narzędzi informacyjnych, wykorzystywać je do rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji, budowania wiedzy, mające świadomość, że mogą wzbogacić dobro ogólne. Dlatego, aby poznać kulturę informacyjną, należy objąć badaniem takie zagadnienia, jak: grupa osób związanych z tą kulturą, zachowania, wzory, wartości i wytwory użytkowników kultury, wynikające z uczestnictwa w procesie informacyjnym, etyka korzystania z informacji, świadomość informacyjna grupy, motywacje i postawy wobec informacji³⁹.

Współczesna kultura dokumentacyjna jest nierozzerwalnie związana z kulturą informacyjną oraz informatyczną, gdyż dokumentowanie, a co za tym idzie wytwarzanie dokumentów i dokumentacji wymaga znajomości techniki i technologii telekomunikacyjnych.

W ujęciu Zygmunta Ryznara, kultura informacyjna wraz z kulturą komunikacyjną i biznesową są składnikami kultury organizacyjnej⁴⁰ (kultury firmy, kultury korporacyjnej), która obok strategii, struktury, procedur organizacyjnych należy do podstawowych narzędzi zarządzania organizacją. Kultura organizacyjna to jedno z zasadniczych narzędzi zarządzania, które oddziałuje na płaszczyźnie społecznej oraz indywidualnej organizacji. Jest to pewien zasób organizacji o charakterze materialnym i niematerialnym, który stanowią normy i sposoby postępowania przekazywane wewnątrz organizacji. Przede wszystkim ta kultura tworzy porządek społeczny, buduje tożsamość grupową i wspólne zaangażowanie, wytwarza więzi, kształtuje morale pracowników, ich zaangażowanie, wydajność i stan emocjonalny⁴¹. Kultura organizacyjna, według Geerta Hofstede, winna być określana jako zespół wartości, znaczeń i norm regulujących zachowania wspólne dla określonej zbiorowości⁴². Ten sam autor stwierdził, że jest to kultura zdeterminowana historycznie – odzwierciedlająca historię organizacji. Tu konieczne jest podkreślenie, że historia przetrwała jedynie dzięki dokumentacji, a więc kultura dokumentacyjna jest w pewnej mierze kulturą organizacji.

W podejściu instrumentalnym do kultury organizacji, prezentowanym m.in. przez Thomasa Petersa i Roberta Watermana, jest ona „utrwalonym sposobem

³⁸ H. Batorowska, *Kultura informacyjna*, op. cit., s. 15–16.

³⁹ H. Batorowska, *Od alfabetyzacji informacyjnej do kultury informacyjnej*, [w:] *Komputer w edukacji*, pod red. nauk. J. Morbitzera, Kraków 2005, s. 24.

⁴⁰ Z. Ryznar, *Nieodzowny wstęp do informacji*, dostępny on-line http://ceo.cxo.pl/artykuly/20781_1/Nieodzowny.wstep.do.informacji.html [dostęp 10.12.2010].

⁴¹ Szerzej patrz: K. Cameron, R. Quinn, *Kultura organizacyjna – diagnoza i zmiana*, Kraków 2003.

⁴² Za: K. Materska, *Informacja w organizacjach...*, op. cit., s. 189.

wykonywania zadań⁴³. To znakomicie ilustruje obszar kultury dokumentacyjnej, gdyż jego konsekwencją jest odpowiedź na pytania: jak działać w konkretnym otoczeniu, jak dostosować działania do wymagań otoczenia – czyli za pomocą jakich dokumentów się komunikować, funkcjonować, podejmować decyzje. Sposób wykonywania zadań i działania organizacji uczą, jak radzić sobie z otoczeniem, co umożliwi m.in. kultura organizacyjna i takie jej składniki, jak zwyczajowe sposoby myślenia, przyjęte i utrwalone metody załatwiania spraw czy sposoby porozumiewania się⁴⁴. Ponad 90% czynności wykonywanych w związku z załatwianiem spraw oraz procesów komunikacyjnych odbywa się w warunkach utrwalonej informacji – dokumentacji. Każda instytucja musi wytwarzać dokumentację, co jest związane z tzw. formalizacją działań każdej organizacji. Właśnie dokumenty określają m.in. ogólną organizację instytucji i zakres jej funkcji terytorialnych, rzeczowych (statut), strukturę jej komórek organizacyjnych oraz wykonywane przez nie funkcje, podział zadań między stanowiska pracy (regulaminy, zakresy zadań), wykazy i wzory dokumentów tworzonych, wypełnianych, gromadzonych i przechowywanych w instytucji oraz zasady ich obiegu zewnętrznego i wewnętrznego (instrukcja kancelaryjna, instrukcja archiwalna). Szczególnie widoczne jest oddziaływanie na otoczenie za pomocą dokumentu przez administrację publiczną. Konstytucja, ustawa, rozporządzenie, rozkaz, nakaz, komunikat, zarządzenie, regulamin – determinują działania otoczenia.

Jednocześnie dokumentacja stanowi istotny i podstawowy środek wspomagający pamięć organizacyjną, czyli zdolność do zatrzymywania i przechowywania w organizacji zgromadzonych i przetworzonych informacji, nabytej wiedzy, aby móc z nich korzystać na bieżąco i w przyszłości. Pamięć organizacyjna jest budowana poprzez świadome kształtowanie kultury organizacyjnej i jednym z narzędzi ułatwiających to działanie są systemy zarządzania dokumentami i dokumentacją⁴⁵. Można więc wnioskować, że pamięć organizacyjna jest ważnym składnikiem kultury dokumentacyjnej.

Na kulturę organizacji składa się – zdaniem Czesława Sikorskiego – wspólnota symboli, zachowań i myślenia⁴⁶. Dzięki nim organizacja wizualizuje swoją kulturę organizacyjną poprzez widoczne przejawy tej kultury – artefakty⁴⁷. Artefakty są sztucznymi tworem danej kultury i obejmują artefakty: językowe (język, mity, legendy), behawioralne (ceremonie i rytuały) oraz fizyczne (sztuka, technologia, przedmioty materialne). Do tych ostatnich należeć będą wytwory kultury dokumentacyjnej

⁴³ T. J. Peters, R. H. Waterman, *Poszukiwanie doskonałości w biznesie*, Warszawa 2000, za: *Kultura organizacyjna w zarządzaniu*, pod red. G. Aniszewskiej, Warszawa 2007, s. 15.

⁴⁴ *Zarządzanie wiedzą*, pod red. D. Jemielniaka, A. K. Koźmińskiego, Warszawa 2008, s. 165.

⁴⁵ Ibidem, s. 175.

⁴⁶ Por. C. Sikorski, *Kultura organizacyjna*, Warszawa 2002.

⁴⁷ Edgar Schein wyróżnił trzy poziomy kultury organizacyjnej: najniżej ustawione – założenia, następnie normy i wartości oraz artefakty. Por. A. Czermiński, M. Czerska, B. Nogalski, R. Rutka, J. Apanowicz, *Zarządzanie organizacjami*, Toruń 2001, s. 589.

– dokumenty, pisma, księgi, akta. Z kolei jako rytuał lub ceremonię można potraktować uregulowane normatywnymi zasadami obiegu pism i dokumentacji. Natomiast wspomnianą wspólnotę symboli, zachowań i myślenia w sferze kultury dokumentacyjnej determinują przede wszystkim więzi wewnętrzne między dokumentami (np. pismo, odpowiedź, załączniki), jednostkami kancelaryjnymi (dokumentacja związana z funkcjonowaniem jednej komórki organizacyjnej)⁴⁸. Więzy te są wyrazem więzi organizacyjnych – przejawów kultury instytucji. Inny przejaw owej wspólnoty to sposób znakowania pism i dokumentów w instytucji czy zewnętrzny wygląd nośnika fizycznego dla niej tylko charakterystyczny.

Środowisko wewnętrzne organizacji, czyli ludzie, pracownicy kształtują kulturę organizacyjną instytucji poprzez współpracę, tworzenie przyjaznej atmosfery i dostępu do użytecznej informacji w dogodnym dla użytkownika momencie. Taką rolę wypełniają systemy zarządzania dokumentacją, których istotą jest posługiwanie się dokumentami przez ich cykl życia od wytworzenia do archiwizacji lub zniszczenia w sposób, który zapewnia, że niezbędne informacje w nich zawarte mogą być odzyskiwane w każdej potrzebie – są to systemy współtworzące kulturę dokumentacyjną.

Kolejny składnik kultury organizacyjnej, kultura komunikacyjna, oznacza kanały i formy kontaktowania się wewnątrz i na zewnątrz organizacji, czyli sposoby i metody przekazywania informacji. Kultura komunikacyjna współtworzy wizerunek firmy w komunikowaniu ze środowiskiem zewnętrznym, a komunikacja dla organizacji odgrywa rolę zasadniczą. Jej istotą jest kształtowanie relacji z otoczeniem poprzez przekazywanie informacji na zewnątrz oraz interpretacji komunikatów odbieranych, a także obieg informacji wewnątrz organizacji. Komunikat (przekaz) należy do najbardziej istotnych znaków kultury w aspekcie komunikowania symbolicznego. Jednak gdy komunikat zyska trwałą formę, komunikowanie przestanie mieć wymiar symbolu, a będzie rzeczywistym, materialnym znakiem przechodzącym od odbiorcy do nadawcy – dokumentem, który jest czasami postrzegany jako kanał informacyjny – sposób na przekazywanie informacji w czasie i przestrzeni.

Nieodłączną częścią kultury organizacyjnej jest więc kultura dokumentacyjna jako sposób na komunikowanie się wewnątrz i na zewnątrz firmy. Oddziaływanie instytucji na otoczenie zewnętrzne odbywa się za pomocą różnego rodzaju technik, środków i metod, z których słowo pisane lub drukowane jest uważane za jeden z najistotniejszych środków⁴⁹. Dla organizacji mogą to być m.in. akty prawne, własne publikacje, wydawnictwa, ogłoszenia, druki, informacje dla pracowników, sprawozdania, listy informacyjne, okólniki, materiały szkoleniowe, komunikaty, ale również formy dokumentacji audiowizualnej, jak np. filmy. Każdy dokument wychodzący

⁴⁸ Więzy te w przyszłości decydują o uznaniu całości dokumentacji organizacji za zespół archiwalny, który należy uznać za materialny dowód kultury dokumentacyjnej instytucji. Por. B. Ryszewski, *Problemy i metody badawcze archiwistyki*, Toruń 1985, s. 86–87.

⁴⁹ Por. M. Jabłońska, *Komunikacja społeczna i public relations w archiwach. Zarys problematyki badawczej*, [w:] *Archiwa – kancelarie – zbiory*, pod red. W. Chorążyczewskiego, R. Degena, K. Syty, Toruń 2008, t. II, s. 68.

z organizacji do adresata zewnętrznego jest elementem kształtowanego ogólnego wizerunku, a więc kultura dokumentacyjna odgrywa w tym istotną rolę. Między innymi na podstawie dokumentów wyrabiamy sobie opinię o instytucji, urzędzie, organizacji, o strukturze, ludziach, ich kompetencjach, wiedzy, umiejętności podejmowania decyzji i in. W komunikowaniu na zewnątrz, np. na linii władza – społeczeństwo lub prasa – społeczeństwo, powinny być utrzymywane określone standardy kultury dokumentacyjnej. W tym pierwszym przypadku po to, aby działania władzy były zrozumiałe i przejrzyste, gdyż ich skutkiem jest m.in. tworzenie prawa. W tym drugim zaś – kultura dokumentacyjna powinna wspomagać przestrzeganie zasad etyki zawodowej. W komunikowaniu wewnętrznym, np. kierownictwa z pracownikami, w obszarze kultury dokumentacyjnej leży sposób przekazywania decyzji i poleceń (kultura władzy przejawiająca się formalnym przekazywaniem komunikatów na piśmie), czy odwrotnie – pracowników z kierownictwem – np. sprawozdawczość odbywa się najczęściej w warunkach utrwalonej informacji, czyli na piśmie (co jest związane z tzw. kulturą roli i kulturą zadania). Także skuteczność tej formy przekazu należy do obszaru kultury dokumentacyjnej.

Antonina Kłoskowska stwierdza, że w społeczeństwach piśmiennych większość aktów komunikacji, posiadających zasadnicze znaczenie dla podstawowych dziedzin kultury, takich jak nauka lub sztuka, realizuje się według modelu kultury aktualnie społecznej lub potencjalnie społecznej⁵⁰. Model kultury aktualnie społecznej obejmuje przekaz realizowany w obecności odbiorcy i dla przedstawianego zagadnienia wiąże się z dokumentacją będącą w bieżącym obiegu. Z kolei model kultury potencjalnie społecznej związany jest z wprowadzeniem dystansu czasowego i przestrzennego między nadawcą a odbiorcą. Komunikacja w warunkach utrwalonej informacji (dokumentacji) staje się interakcją opóźnioną, rozciągniętą niekiedy na tysiąclecia i w jej kręgu mogą znaleźć się różni (nieprzewidziani) potencjalni użytkownicy. Stąd ważna rola kultury dokumentacyjnej, która umożliwi przekaz kulturowy w czasie i przestrzeni oraz jego oddziaływanie w przyszłości. Jako wytwór kultury dokumentacyjnej konkretnego czasu i miejsca dokumentacja jest więc jednocześnie nośnikiem kultury.

Sprawne i skuteczne komunikowanie, a więc przepływ informacji, to nie tylko kwestia odpowiednich kanałów komunikacyjnych, ale kultura informacyjna i dokumentacyjna. Kultura informacyjna w tym momencie będzie oznaczała m.in. dbałość o wysoką jakość danych źródłowych, zdolność do pracy grupowej – w tym zdolność do przekazywania rzeczowych, jednoznacznych informacji i dzielenia się wiedzą, umiejętność korzystania z komputerowych zasobów informacyjnych, wykorzystania informacji w procesach decyzyjnych⁵¹. Z kolei kultura dokumentacyjna związana jest m.in. z umiejętnością utrwalania informacji we właściwej formie, z odpowiednimi sposobami uwierzytelniania i oznaczeniami dostępności oraz

⁵⁰ A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, op. cit., s. 289.

⁵¹ Z. Ryznar, *Nieodzwony wstęp do informacji*, „CEO CXO Magazyn Kadry Zarządzającej”, listopad 2001, nr 1, dostępny on-line http://ceo.cxo.pl/artykuly/20781_1/Nieodzwony.wstep.do.informacji.html [dostęp 12.12.2010].

znakowaniem zgodnym z procedurami kancelaryjnymi, panowaniem nad całością dokumentacji, niwelowaniem potencjalnego chaosu dokumentacyjnego, traktowaniem dokumentacji jako dobro wspólne, którego część ma charakter materiałów archiwalnych przechowywanych wiecześnie i zaświadczających o istnieniu i funkcjonowaniu organizacji.

Na kulturę informacyjną składają się: przepływy komunikacyjne, międzyorganizacyjne partnerstwo, środowisko wewnętrzne, zarządzanie systemami informacyjnymi, zarządzanie informacją, procesy i procedury⁵². Analogiczne elementy można uznać za składniki kultury dokumentacyjnej, uzupełniając je o zarządzanie dokumentacją i systemy zarządzania dokumentacją. Procesy i procedury należą do najważniejszych wskaźników poziomu kultury organizacji. Istnienie dokumentów, w których precyzyjnie określono, w jaki sposób zarządzać systemami informacyjnymi, zarządzać danymi, zarządzać informacją i dokumentacją, to nie tylko obszar kultury informacyjnej, ale i dokumentacyjnej.

Bogdan Stefanowicz jako wskaźniki kultury informacyjnej organizacji wymienił kulturę języka, kulturę myśli i kulturę czynu. Kultura języka to słownictwo, sposób wyrażania myśli – im bogatszy język, ilość pojęć, tym wyższa kultura językowa. Definicja kultury języka przydatna na potrzeby kultury dokumentacyjnej, to świadome i celowe posługiwanie się językiem we wszelkich sytuacjach komunikatywnych⁵³ oraz umiejętność poprawnego mówienia i pisanie zgodnie z przyjętymi w danej społeczności normami językowymi⁵⁴. Już Johann G. Herder zauważył, że język w całości kultury odgrywa wyjątkową rolę, jako sztuka wyrażania idei za pomocą dźwięków, głosów płynących z ust⁵⁵. Na kulturę języka, a raczej jej zubożenie, wpływają dzisiaj technologie informatyczne. Kultura myśli, zdaniem Bogdana Stefanowicza, to sposób ujmowania otaczającej rzeczywistości i budowania modeli myślowych zjawisk, zdarzeń, procesów i obiektów należących do niej⁵⁶. Kultura czynu jako wskaźnika kultury informacyjnej dotyczyć będzie stosunku człowieka do informacji, poznania jej istoty, do jej wykorzystania wraz z umiejętnością tegoż wykorzystania.

Listę wskaźników kultury informacyjnej zaproponowanych przez Stefanowicza należałoby uzupełnić o kulturę dokumentu. Jednocześnie odnośnie do potraktowanej odrębnie kultury dokumentacyjnej można by zastosować identyczne wskaźniki oraz dodać ich przejawy:

- kultura myśli → informacja,
- kultura języka → komunikacja,
- kultura czynu → dokumentacja.

⁵² K. Materska, *Informacja w organizacjach...*, op. cit., s. 194.

⁵³ A. Markowski, *Kultura języka*, [w:] *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa 2002, s. 1650.

⁵⁴ A. Markowski, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2005, s. 16.

⁵⁵ J. G. Herder, *Myśli o filozofii dziejów*, op. cit., s. 161.

⁵⁶ Za: K. Materska, *Informacja w organizacjach*, op. cit., s. 197.

Przy czym dokumentacja jako przejaw kultury czynu jest efektem stosunku do informacji – gotowości i umiejętności jej utrwalenia.

Elementy albo cechy kultury dokumentacyjnej to takie przedmioty, idee, czynności (wzory tych czynności), które wyznaczają ważne dla utrzymania i rozwoju grupy działania i zachowania (które organizują, skupiają wokół siebie, wyznaczają funkcjonowanie innych). Można za takie uważać np. konstytucje, ustawy, prawo skodyfikowane, normy i przepisy, podpisany akt przynależności do organizacji, dowód osobisty lub paszport, podpisany akt poparcia dla określonej inicjatywy, ale także dokumentację jako całość wytworzoną wskutek działania jednej instytucji (twórcy).

Zdaniem Hanny Batorowskiej najbardziej celowe zdefiniowanie kultury informacyjnej polega na wyliczeniu jej części składowych (obszarów) – w pierwszym rzędzie zachowań informacyjnych i czynników oddziałujących na te zachowania – oraz na jej ujmowaniu jako zespołu norm obowiązujących użytkowników informacji. W kulturze dokumentacyjnej trzeba raczej zwrócić się do jej twórców, ale mając na uwadze dobro jej potencjalnych użytkowników – bieżących i przyszłych. Można wyróżnić grupę (grupy) osób przygotowanych do tworzenia dokumentacji, wyposażonych w odpowiednie kompetencje. Kompetencje to kwalifikacje niezbędne do wykonania określonego zadania, harmonijna kompozycja wiedzy, sprawności, rozumienia oraz pragnienia⁵⁷. Istota kompetencji, czyli umiejętności, które w kulturze dokumentacyjnej oznaczają przygotowanie (gotowość) do tworzenia dokumentów (normatywnych, planistycznych, sprawozdawczych i innych) w wersji papierowej i elektronicznej oraz przygotowanie do zarządzania procesami i systemami dokumentacyjnymi (ich tworzenia, gromadzenia, przechowywania, przetwarzania i udostępniania).

We współczesnej organizacji obszary kultury dokumentacyjnej, a zarazem jej składniki, jak też czynności obejmujące decydentów, twórców oraz użytkowników, to przede wszystkim:

- potrzeby informacyjne organizacji i opracowanie planów zaspokajających te potrzeby (funkcja pozyskiwania informacji w różnej formie);
- opracowanie i funkcjonowanie normatywów organizacyjnych, kancelaryjnych, archiwalnych i technicznych określających rodzaje wytwarzanej dokumentacji, aby podejmować decyzje zgodne z wykonywanymi funkcjami i celami istnienia;
- zasoby (zbiory) dokumentacyjne;
- otoczenie organizacji, środowisko bliższe i dalsze, zewnętrzne i wewnętrzne;
- audyt informacji (dokumentacji) wytwarzanych i przechowywanych w organizacji;
- bezpieczeństwo dokumentacji (fizyczne, organizacyjne i in.);
- rodzaje stosowanych procedur, a więc stworzenie polityki przechowywania i udostępniania dokumentów, włączając pozyskiwanie nowych technologii (narzędzi) informatycznych dla organizacji;
- kompleksowe podejście do cyklu życia dokumentu, czyli wytworzenie zgodnie z zasadami i wymogami, postrzeganie tworzonych dokumentów jako dokumentu

⁵⁷ H. Batorowska, *Od alfabetyzacji informacyjnej do kultury informacyjnej*, op. cit., s. 24.

archiwalnego, a więc kompletnego i dokładnego; postrzeganie dokumentu we współlistnieniu z innymi dokumentami lub w kontekście przynależności do całości dokumentacji jednego twórcy;

- powiązanie dokumentu z narzędziami informatycznymi;
- narzędzia informatyczne obejmujące system rejestrowania dokumentów oparty na planie klasyfikacji (wykazie akt), pozwalające na definiowanie i identyfikowanie dokumentów oraz ich przegrupowanie, umożliwiające kontrolowanie relacji między dokumentami i wykonaną operacją oraz procedurami administracyjnymi;
- dostęp do dokumentacji, niszczenie lub archiwizowanie zgodnie z polityką organizacji i wymogami prawnymi.

Pojęcie kultury dokumentacyjnej należy połączyć z pojęciem społecznego ładu informacyjnego. Józef Oleński zdefiniował go jako kompleks społecznych norm procesów, systemów i zasobów informacji, na podstawie których funkcjonują społeczeństwa, państwa i gospodarki⁵⁸. Społeczny ład informacyjny jest zaś zasadniczym składnikiem infrastruktury społecznej państwa, struktur ponadpaństwowych i międzynarodowych. Zdaniem Oleńskiego do infrastrukturalnych zasobów informacyjnych państwa należą zasoby archiwów państwowych⁵⁹. W archiwach zaś gromadzi się, przechowuje, opracowuje się i udostępnia informację utrwaloną w postaci dokumentacji. Forma dokumentów jest informacją i dowodem poziomu, jakości i charakteru kultury dokumentacyjnej społeczeństw z przeszłości, jak również społeczeństwa współczesnego. Kształtuje się zaś równolegle z rozwojem poziomu cywilizacji, podobnie jak społeczny ład informacyjny. Podstawę społecznego ładu informacyjnego wyznaczają normy społeczne, z których część odwzorowywana jest w prawie (dokumentach prawnych) stanowiącym w określonych systemach politycznych.

Z kulturą dokumentacyjną można wiązać również inne typy kultur. Przede wszystkim kulturę materialną obejmującą wszelkie wytwory człowieka, techniki oraz umiejętności praktyczne, a więc i dokumentację, również sposoby i umiejętności jej wytwarzania. Jedną z definicji dokumentu określa go jako przedmiot materialny, zazwyczaj funkcjonujący jako pisemne oświadczenie, w sposób mniej lub bardziej formalny potwierdzający lub opisujący prawdziwość jakiegoś faktu, zdarzenia czy relacji (np. nabycia praw własności)⁶⁰. Można szukać związków między kulturą dokumentacyjną a duchową obejmującą m.in. wiedzę i wszelkiego rodzaju piśmiennictwo czy film. Kultura dokumentacyjna to również kultura masowa, albowiem od XX w. dokumentacja jest postrzegana jako zjawisko o charakterze masowym zgodnie z kryterium ilościowym (do masowego odbiorcy) oraz kryterium standaryzacji. To ostatnie dokumentacja wypełnia szczególnie, gdyż produkty kultury masowej są zestandaryzowane zarówno co do formy, jak i treści⁶¹, a tak dzieje się podczas

⁵⁸ J. Oleński, *Ekonomika informacji. Metody*, Warszawa 2003, s. 15.

⁵⁹ J. Oleński, *Ekonomika informacji. Podstawy*, Warszawa 2001, s. 258.

⁶⁰ Wg: *Słownik wyrazów obcych*, pod red. nauk. I. Kamińskiej-Szmaj, Wrocław 2001, dostępny on-line <http://portalwiedzy.onet.pl/85575,,,dokument,haslo.html> [dostęp 15.12.2010].

⁶¹ A. Kłoskowska, *Kultura masowa*, op. cit., s. 96.

tworzenia dokumentacji w coraz powszechniejszej formie znormalizowanych formularzy i druków.

Kultura dokumentacyjna danej epoki lub funkcjonująca w określonym systemie kultury nie jest zjawiskiem jednolitym. Ujmując rzecz systemowo, jako że kultura jest systemem, możemy wyróżnić jako składniki danej kultury – podsystemy, czyli odrębne rodzaje kultury, a w każdym z nich kolejne i kolejne. Złożony z pojedynczych elementów obraz będzie odbiciem poziomu kultury dokumentacyjnej społeczeństwa w danej epoce. Kultura dokumentacyjna nie ma stałego miejsca w typologii kultur ani w hierarchii różnych kategorii kultury. Będąc ich częścią jest widoczna i funkcjonuje w każdym obszarze życia społecznego i prawdopodobnie dlatego nie jest dostrzegana jako coś zbyt oczywistego. Jednocześnie z uwagi na cechę, której nie posiada żaden inny typ kultury, może przejawy życia społecznego dokumentować – utrzymywać i przekazywać kolejnym pokoleniom. Kultura dokumentacyjna jest składnikiem lub przejawem prawie każdego przedstawianego typu kultury i zarazem stanowi obszar nakładających się na siebie innych kultur. Proponuję, aby kulturą dokumentacyjną nazywać ogół motywacji, postaw i zachowań twórców oraz użytkowników dokumentacji występujących podczas planowego i efektywnego jej tworzenia, gromadzenia, przechowywania, opracowywania i udostępniania, z wykorzystaniem metod i zasad kompleksowego zarządzania dokumentacją, a także przy użyciu dostępnych narzędzi, technik i technologii.

Kultura jest tworem człowieka, efektem (produktem) różnych form jego działania jako członka społeczeństwa. Jak każda kultura, także i kultura dokumentacyjna kształtowana jest w ścisłych relacjach z otoczeniem. Kulturę dokumentacyjną kształtują sposoby i metody, techniki i technologie tworzenia, gromadzenia, przechowywania i udostępniania informacji i dokumentacji każdej organizacji funkcjonującej w konkretnych warunkach historycznych, geograficznych i ustrojowych, związanej z określonym systemem władzy, a także wszystkie osoby biorące udział w tych procesach. Nie ulega wątpliwości, że człowiek tworzył kulturę dokumentacyjną i doskonalił ją przez wieki, w wyniku czego obejmuje praktycznie wszystkie społeczeństwa na ziemi. Stanowi tę część kultury, której wytwory przekazuje się następnym pokoleniom jako dziedzictwo kulturalne.

Documentation culture – origin, definition, features

Abstract

The article presents a definition of documentation culture understood as the motivations, attitudes and behaviours of the authors and users of documentation that occur during its planned and effective creation, gathering, storing, compiling, and sharing by using methods and rules of complex management of documentation by means of tools, techniques and technologies that are available. The article points out that the notion of documentation culture is linked with the notion of the social information order which is an essential part of the social infrastructure of a country as well as supranational and international structures. It also points out that the notion does not have its stable place in the typology of cultures nor in the hierarchy of different categories of culture. The author shows the relation between

documentation culture and the information culture, IT culture, organizational culture as well as material and spiritual culture. In the summary, the author states that documentation culture is the part of culture whose creations are passed to the next generations as cultural heritage.

Key words: documentation culture, organizational culture, information culture, social information order, information management